

ORGANSKA I FUNKCIONALNA OŠTEĆENJA

Na području defektologije dosta često nailazimo na dihotomiju: organski — funkcionalan, odnosno na pitanje da li je neko oštećenje organsko ili funkcionalno po svojoj prirodi. Na području oštećenja govora i glasa ta je dihotomija vrlo česta. Govori se npr. o psihogenim oštećenjima govora i glasa, nasuprot organskim (fiziogenim i neurogenim)^{1, 2}, pri čemu se katkad na neki način izjednačuju pojmovi »psihogen« i »funkcionalan«, iako oni nisu identični. Na drugim područjima somatopsihičke oštećenosti ta dihotomija odražava, s jedne strane, za defektologiju manje važne razlike (npr. psihogena sljepoća, koja je svakako funkcionalna, predmet je psihijatrije, a ne defektologije) a, s druge strane, tamo gdje odražava za defektologiju, a naročito za specijalnu psihologiju, važne razlike, ona se javlja u prikrivenom, ne odmah uočljivom obliku. Npr. kod gluhe osobe, kod koje je osnovno oštećenje organskog porijekla, mogu se na osnovu odnosa »gluh čovjek — socijalna okolina« javiti različiti oblici neadaptiranog ponašanja i doživljavanja; to je neadaptirano ponašanje funkcionalno po svom smislu i porijeklu. Prema tome, one osobitosti doživljavanja i ponašanja osoba sa somatopsihičkim oštećenjima koje nastaju tek u naročitim socijalnim odnosima, npr. teškoće emocionalne i socijalne adaptacije, čuvstvo inferiornosti, »kao da« ponašanje, tj. ponašanje kao da oštećenje ne postoji itd. — i čine jednu veliku skupinu problema specijalne psihologije koju sam na drugim mjestima nazvao problemima indirektnih posljedica somatopsihičke oštećenosti^{3, 4, 5} — stvari su funkcionalne po svojoj prirodi.

¹ Baker H. J.: Introduction to Exceptional Children. Macmillan, N. Y. 1959., str. 395—395.

² Stančić V.: Psihologija osoba s oštećenjima govora i glasa, VDS, Zagreb, 1966., str. 58—59.

³ Stančić V.: Specijalna psihologija — Opći dio, VDS, Zagreb, 1964. str. 11—12.

⁴ Stančić V.: Prolegomena za specijalnu psihologiju, »Defektologija«, 1-2., 1965., str. 40—47.

⁵ Stančić V.: Psychology of the Blind as a Social Science. The Educator. International Conference of Educators of Blind Youth. Watertown, 1966. — 6., str. 1—5.

Razmišljanja o implikacijama pojmova organski — funkcionalan daju osnovu za izvjesne daljnje terminološke distinkcije i za jednu sistematizaciju različitih vrsta somatopsihičke oštećenosti. No ovdje ćemo se ograničiti samo na analizu smisla dihotomije organski — funkcionalan. Funkcionalnim se oštećenjima smatraju ona kojima u osnovi ne leže nikakve patološke organske promjene. To se razlikovanje između funkcionalnih i organskih oštećenja pokazalo korisnim u psihijatriji, psihologiji, i specijalnoj psihologiji. Postoji, međutim, dosta prošireno mišljenje da nema uopće nikakva smisla govoriti o funkcionalnim oštećenjima nasuprot organskim ili somatskim oštećenjima, budući da ne može biti nikakvih promjena funkcija bez promjena struktura ili organskih promjena. Termin »funkcionalna oštećenja« bio bi, prema tome, samo izraz našeg neznanja o onim strukturalnim promjenama koje su dovele do većih ili manjih promjena funkcija. U osnovi takvog argumentiranja leži postulat da svakoj promjeni funkcija mora ležati u osnovi neka varijacija struktura koja, prije ili poslije, treba da bude otkrivena. Takvo stanovište jasno izražava npr. Stanley Cobb, koji smatra da dihotomija »organski« i »funkcionalan« nema nikakva naučnog opravdanja, polazeći pri tome od tri naučne pretpostavke:

1. Nijedan biološki proces ne događa se bez promjena strukture.
2. Kada god mozak funkcionira, nastaje i organska promjena.
3. Mozak je organ psihike.

Ako se prihvate te pretpostavke, zaključuje Cobb, mora se dopustiti da »organske« promjene nastaju kad god se u nekoj osobi pojavi neka misao⁶.

Takvo je stanovište u izvjesnom smislu potpuno opravdano, jer doista nema nikakvih varijacija funkcija bez organskih varijacija. Uzmimo primjer dvaju oblika mentalne insuficijencije, koji će, s jedne strane, ilustrirati Cobbovo stanovište, ali, s druge strane, ukazuje i na opravdanost razlikovanja funkcionalnih i organskih oštećenja. Radi se o dva djeteta s jednako niskim kvocijentima inteligencije, ali kod jednog postoji prava mentalna insuficijencija, dok kod drugog nalazimo mentalnu pseudoinuficijenciju uvjetovanu teškom odgojnom zapuštenošću, odnosno socijalnom deprivacijom. U prvom slučaju varijacija mentalnih funkcija uvjetovana je sasvim određenim organskim ili somatskim manje ili više ireverzibilnim varijacijama centralnog nervnog sistema; u drugom slučaju postoji također organska osnova snižene razine mentalnog funkcioniranja koja je nastala uslijed toga što, zbog nedovoljne vanjske stimulacije,

⁶ Cobb S.: *Biology of Mental Health and Disease. The Report of the 27th Annual Conference of the Milbank Memorial Fund*, Hoeber — Harper, N. Y., 1952. — Predgovor.

nema dovoljno fizioloških tragova u mozgu koji bi omogućavali na osnovu njihova obnavljanja adekvatno doživljavanje i ponašanje. Svaka misao doista proizvodi i organske promjene u mozgu i njena se reprodukcija osniva na tim promjenama. Svaka stimulacija ostavlja za sobom tragove koji su modifikacija organizma i tako čine osnovu pamćenja i učenja. Danas posjedujemo izvjesna znanja o lokalizaciji funkcija pamćenja u mozgu,⁷ a »pretpostavlja se da produženo pamćenje nastaje zbog stvarne alteracije sinapsa, odnosno da ‚vrste‘ misli uzrokuju stalnu promjenu veličine, oblika, enzimskih sistema i nekih drugih karakteristika presinaptičkih završetaka. Elektronski mikrofotografija zaista pokazuju da različita stanja sinaptičke aktivnosti mijenjaju anatomske karakteristike presinaptičkih završetaka«⁸.

Taj nam primjer, dakle, pokazuje, da u oba slučaja mentalne insuficijencije postoji određena organska baza promijenjenih funkcija; no on nam također ukazuje na činjenicu da postoji značajna razlika između organske osnove snižene razine i alteriranog mentalnog funkcioniranja u prvom i drugom slučaju. Dok je kod djeteta s pravom mentalnom insuficijencijom organska osnova primarna — što znači da ona uvjetuje psihičko stanje — i patološka — što znači da je oštećen bitni organ za mentalne funkcije u smislu smanjenja njegove efikasnosti — dotle je u drugom slučaju organska osnova sekundarna, tj. nastaje kao posljedica inadequate stimulacije i predstavlja takve promjene organa koje ne oštećuju vršenje njegovih bazičnih funkcija. Zbog toga se mentalno stanje pseudoinuficijentnog djeteta specifičnim postupcima rehabilitacije može bitno poboljšati (ukoliko odgojna i socijalna deprivacija nisu trajale suviše dugo), dok to nije u većoj mjeri moguće postići kod mentalno nedovoljno razvijenog djeteta u pravom smislu riječi. Isto vrijedi, npr., za funkcionalnu sljepoću ili gluhoću psihogenog porijekla koje pripadaju manifestacijama konverzione historije; i tim stanjima odgovaraju određene organske promjene u nervnom sistemu koje, međutim, ne oštećuju njegovu bazičnu djelatnost; možemo pretpostaviti da se te organske promjene sastoje u nekim alteracijama neuronskih veza koje se svode na psihofiziologiju sugestije i autosugestije.

West je upozorio na tu distinkciju u shvaćanju organskih i funkcionalnih oštećenja i ilustrirao je primjerima na području defekata govora. »U afaziji se promjena sastoji u oštećenju organa pri vršenju njegove bazične funkcije; u imitativnom defektu promjena je normalna reakcija živog tkiva na vanjsku stimulaciju... Zbog toga se može s izvjesnom

⁷ Morgan C.: The Psychophysiology of Learning, u: Stevens S. S.: Handbook of Experimental Psychology. Wiley, N. Y. 1951. str. 780—789.

⁸ Guyton A.: Medicinska fiziologija. Medicinska knjiga, Bgd—Zgb, 1963., str. 758.

umjesnošću upotrijebiti termin *organski* u odnosu na disfunkciju, koja se svodi na morbidnu promjenu bitnih organa; i može se upotrijebiti termin *funkcionalan* u odnosu na defekt koji se svodi na izvjesnu promjenu organa, kada takva promjena ne oštećuje organ u vršenju njegove bazične funkcije.«⁹ U oblasti defektološke problematike možemo ukazati na niz funkcionalnih poremećaja koji mogu tvoriti oštećenje, kao što su npr. funkcionalna oštećenja govora,¹⁰ odgojna zapuštenost, delinkvencija, ili se pak ti funkcionalni poremećaji mogu očitovati u različitim oblicima neadaptiranog ponašanja, uključivši i neurotizam, koji se mogu naći kod svih kategorija osoba sa somatopsihičkim oštećenjima, ukoliko su takve osobe izložene neadekvatnim socijalnim odnosima.¹¹

Kod funkcionalnih oštećenja radi se, dakle, o takvim promjenama organa koje ne smanjuju uspješnost njihovih bazičnih funkcija. Mogli bismo čak reći da se te promjene svode na psihofiziologiju učenja, ako shvatimo učenje u najširem smislu, kao promjene organizma u doživljavanju i ponašanju koje nastaju pod utjecajem iskustva. Odgojna zapuštenost, delinkvencija, funkcionalna oštećenja govora, različiti oblici neadaptiranog ponašanja, neurotizam — sve to je manjim ili većim dijelom uvjetovano nedovoljnim ili specifičnim iskustvima i reakcijama na ta iskustva.¹² Koliku ulogu igra učenje shvaćeno u tako širokom smislu u

⁹ West R.: *The Pathology of Speech and the Rationale of its Rehabilitation*, u: West, Ansberry, Carr: *The Rehabilitation of Speech*, Harper and Row, N. Y. 1957., str. 10.

¹⁰ Neki poriču postojanje funkcionalnih oštećenja u nekim vrstama govornih oštećenja, gdje se već po tradiciji smatra da takva postoje. Kod nas npr. S. Vladisavljević kaže: »Smatrati poremećenja u izgovaranju glasova funkcionalnom pojavom, naročito kada je u pitanju veći broj oštećenja u izgovoru jedne osobe, značilo bi prestati s daljnim ispitivanjem njihove etiologije. Pojam funkcionalnih artikulacionih poremećaja je za nas neodrživ«. (Vladisavljević S.: *Nepravilan izgovor glasova i sluh*. Defektologija, 1965. — 1., str. 75—85). Niz autora, kao npr. W. Johnson, J. Eisenson, K. Wood, R. West, van Riper i dr., stoje na suprotnom stanovištu. Poznato je već prilično davnašnje istraživanje Wooda, prema kojemu su funkcionalna oštećenja artikulacije u djece povezana s maladaptacijom i nepoželjnim crtama ličnosti roditelja, naročito majki: (Wood K. S.: *Parental Maladjustment and Functional Articulatory Defects in Children*. J. of Speech Disorders, 1964. — XI, str. 255—275.) Ansberry i Carr smatraju da, npr., neurotična majka može biti bar doprinosni faktor nastanka dislalije, mutizma, mucanja itd. (West, Ansberry, Carr, op. cit., str. 419). Funkcionalne poremećaje artikulacije West obuhvaća pojmom disfemije, koja može akustički da imitira fenomenološke karakteristike različitih govornih poremećaja, među njima također disartrije i dislalije, od kojih se, međutim, razlikuje etiološki. Bliži uzroci takvih poremećaja artikulacije mogu biti psihastenija, neurastenija i sl. (West R.: op. cit., str. 15, 269—270). Mogu se spomenuti i sociogeni uzroci, koji dovode do oštećenja artikulacije.

¹¹ Stančić V.: *Specijalna psihologija — Opći dio*, VDS, Zagreb, 1964. IV Dio: Psihosocijalna situacija osoba sa somatopsihičkim oštećenjima.

¹² Npr. kada raspravlja o psihogenim uzrocima oštećenja govora Eisenson daje sljedeće objašnjenje: »Kada se nađu defekti (govora) u djece, a njihovo porijeklo nije organsko ni imitativno, tada se ono često može povezati s dječjim reakcijama

nastanku neadaptiranog ponašanja i neurotizma pokazuju Dollard i Miller.¹³

Do sada smo konstatairali da i u osnovi funkcionalnih oštećenja, koja su u prvom redu rezultat učenja, leži organska osnova, tj. izvjesne promjene u određenim strukturama, od kojih zavisi specifično doživljavanje i ponašanje, ali te promjene — da ponovimo još jednom — ne oštećuju te strukture u vršenju njihovih bazičnih funkcija. Upravo se na tome osniva racionala preodgoja delinkvenata, psihoterapija maladaptiranih osoba i neurotika i specifičnih postupaka rehabilitacije osoba s funkcionalnim oštećenjima govora i glasa. No još uvijek ostaje otvoreno pitanje zašto neka djeca u naročitoj psihosocijalnoj situaciji reagiraju tako da se kod njih razvijaju neadaptirano ponašanje, neurotizam, sklonost delinkvenciji, govorna oštećenja i sl., a druga djeca u jednakoj ili čak težoj psihosocijalnoj situaciji prolaze bez većih ili čak bez ikakvih šteta za razvoj ličnosti. Odgovor na to pitanje treba tražiti u razlikama u biološkoj bazi ličnosti, koje objašnjavaju zbog čega različiti oblici neadekvatne stimulacije imaju različiti efekt, odnosno zbog čega imaju kao posljedicu razlike u rezultatima učenja. To je potpuno u skladu s opće prihvaćenim shvaćanjem da učenje zavisi kako od utjecaja okoline i aktivnosti, tako i od biološke baze ili dispozicija. Kao što znamo, i uspjeh u školskom učenju zavisi jednim dijelom od inteligencije, koja je, sa svoje strane, značajnim dijelom određena svojim anatomsko-fiziološkim supstratom, cortexom. U svojoj već klasičnoj studiji o mladenačkoj delinkvenciji Burt je našao da se mladi delinkventi upravo po općoj emocionalnosti najizrazitije razlikuju od kontrolne grupe.¹⁴ Budući da većina prekršaja predstavlja pobjedu impulsa nad samosvladavanjem, razumljiva je uloga emocionalne nestabilnosti u delinkvenciji. S druge pak strane znamo da emocionalnost u značajnoj mjeri zavisi od autonomnog nervnog i endokrinog sistema, koji čine biološku bazu emocija određenu nasljeđem. Iz toga, naravno, ne slijedi da postoji nasljedna sklonost delinkvenciji i kriminalu, već samo to da su neka djeca s određenim emocionalnim svojstvima, kada se nađu u nepovoljnoj psihosocijalnoj situaciji, više izložena mogućnosti da se odaju delinkvenciji nego druga. Drugim riječima, više su prijemljiva za naročite oblike učenja socijalno negativnih sadržaja. Isto vrijedi i za različite druge oblike emocionalno i socijalno neadaptiranog ponašanja. Adaptacija, jednim dijelom, zavisi od tzv. tolerance za frustraciju koja,

na njihovu okolinu, naročito na njihove roditelje» — Eisenson J.: *The Nature of Defective — Speech*, u: Cruickshank W.: *Psychology of Exceptional Children and Youth*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1959., str. 189.

¹³ Dollard and Miller: *Personality and Psychotherapy*. Mc Graw Hill, N. Y., 1950.

¹⁴ Burt C. L.: *The Young Delinquent*. University of London Press, London, 1948.

kao i svaka sposobnost, jednim dijelom zavisi od naslijeđenih dispozicija, a drugim dijelom od učenja. Što se tiče disfemija psihogenog porijekla, one su, kao što kaže West, obično funkcionalne po svojoj prirodi, ali ipak prevladavaju među djecom slabe fiziološke i neurološke stabilnosti.¹⁵ Ti neurofiziološki faktori nisu nužno patološki u medicinskom smislu, već znače samo izvjesne devijacije od normalne konstitucionalne slike, ali padaju unutar raspona fiziološke sigurnosti, s obzirom na vitalne i vegetativne funkcije;¹⁶ dakle, njihove bazične funkcije nisu oštećene, ali stvaraju dispoziciju za pojavu funkcionalnih govornih oštećenja.

»Neurofiziološki uvjeti samo su tlo na kojem rastu poremećaji«, kaže West, a mi bismo dodali: »ako na to tlo padne sjeme uvjetovano određenim psihosocijalnim uvjetima.«

Na kraju neka bude još napomenuto da na osnovu tih razlaganja nije dopušteno identificirati pojmove »funkcionalan« i »psihogen«. Oštećenja psihogenog porijekla najčešće su funkcionalna, ali npr. neki defekt govora — koji je nastao imitacijom loših uzoraka — također je funkcionalan, ma da je sociogenog porijekla. Pojam »funkcionalan« ima, dakle, širi smisao od pojma »psihogen«, iako su — neka bude ponovo naglašeno — oštećenja psihogenog porijekla najčešće funkcionalna.¹⁷

High School for Defectology, Zagreb

Vladimir Stančić, Professor

ORGANIC AND FUNCTIONAL DAMAGES

SUMMARY

The author discusses the dichotomy organic-functionally which we often come across in the field dealing with problems of defectology. Although fundamentally all the changes in functions there lie organic changes, nevertheless, we should differentiate organic changes that indicate damages of fundamental activity of particular organs from such that do not damage their fundamental activities. The latter should be called functional and they in fact account for the process of learning. This hypothesis, which has similarly been formulated by West, the author illustrates by means of examples from different fields of problems of defectology.

¹⁵ West R.: op. cit., str. 270.

¹⁶ West R.: ibid.

¹⁷ Kao što je poznato, psihogeni uzroci mogu katkada dovesti i do organskih oštećenja; ovim se problemima bavi psihosomatska medicina. Vidi npr. Nicole J. E.: Normal and Abnormal Psychology. Allen and Unwin, London, 1949., pogl. 5.